

ปฏิทินนิเวศกับความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม

ปฏิทินนิเวศ (Ecological Calendar) เป็นกรอบนิเวศ-วัฒนธรรมที่เชื่อมโยงวัฏจักรของฤดูกาลเข้ากับชีพลักษณะ¹ (phenology) ของสิ่งมีชีวิตในภูมิภาค ปฏิทินนิเวศแบบดั้งเดิม (traditional ecological calendar) จึงเป็นปฏิทินวัฏจักรของสิ่งต่าง ๆ ภายในพื้นที่ใดพื้นที่หนึ่งที่ชี้แนะและอำนวยความสะดวกในการทำกิจกรรมส่วนบุคคลหรือกิจกรรมร่วมในพื้นที่และเวลาต่าง ๆ²

การทำเกษตรกรรมจำเป็นจะต้องมีองค์ความรู้เกี่ยวกับดิน ลม ปริมาณฝน ภัยแล้ง อุณหภูมิที่เหมาะสมซึ่งรวมไปถึงการคัดเลือกสายพันธุ์ที่มีความเหมาะสมกับองค์ประกอบต่าง ๆ ในแต่ละช่วงเวลาและสถานที่ปลูก³ ชุมชนเกษตรกรรมหลายแห่งทั่วโลกมีการใช้ปฏิทินนิเวศแบบดั้งเดิม (Traditional Ecological system) ตัวอย่างเช่น ชาวซุนดาในอินโดนีเซียมีภูมิปัญญาเกี่ยวกับปฏิทินนิเวศและพิธีกรรม (pranata mangsa) สำหรับใช้กำหนดช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำเกษตรกรรม ปฏิทินดังกล่าวเชื่อมโยงกิจกรรมต่าง ๆ ในรอบปีเข้ากับวัฒนธรรมการปลูกข้าว ปฏิทินดังกล่าวมีส่วนสำคัญในการช่วยจัดการกับปัญหาศัตรูพืชในไร่ข้าว การบริหารจัดการน้ำ และการใช้ประโยชน์ดินทุนทางสังคมของชาวบ้านผ่านกิจกรรมชุมชนต่าง ๆ⁴

องค์ความรู้ของชุมชนท้องถิ่น (traditional knowledge) เป็นองค์ประกอบสำคัญของแนวคิดเรื่องความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม (biocultural diversity) ความรู้ของผู้คนและความรู้ที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคนแล้วได้รับการอธิบายใหม่โดยคนรุ่นถัดไปหรือคนรุ่นใหม่ ชักนำผู้คนในสังคมในการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมที่รายล้อมรอบตัวมนุษย์

---

¹ ความสัมพันธ์ระหว่างภูมิภาคอากาศและปรากฏการณ์ทางชีววิทยาที่เกี่ยวข้องกับเวลา Phenology ยังหมายถึงวิทยาศาสตร์ชีพลักษณะที่ศึกษาการตอบสนองของสิ่งมีชีวิตในข้อจำกัดทางสิ่งแวดล้อมหนึ่งในรอบฤดูกาลเพื่อศึกษาความแตกต่างของสิ่งมีชีวิตนั้นในฤดูต่าง ๆ

² Franco, F. M., Knudsen, M., & Hassan, N. H. (2022). Case Studies in Biocultural Diversity from Southeast Asia: Traditional Ecological Calendars, Folk Medicine and Folk Names. P. 5

³ Iskandar, J., & Iskandar, B. S. (2022). The Sundanese traditional ecological calendar and socio-cultural changes: case study from Rancakalong of West Java, Indonesia. P. 80

⁴ Franco, F. M., Knudsen, M., & Hassan, N. H. (2022). Case Studies in Biocultural Diversity from Southeast Asia: Traditional Ecological Calendars, Folk Medicine and Folk Names. P. vi – vii.

นับไม่ถ้วน⁵ แนวคิดความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรมมีส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงธรรมชาติและวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน แนวคิดนี้นิยมศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นเนื่องจากองค์ความรู้ดังกล่าวเป็นหลักฐานพลวัตความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับธรรมชาติ ทรัพยากรชีวภาพเป็นบ่อเกิดของความรู้ท้องถิ่น⁶ ภูมิปัญญาจึงเป็นความรู้ที่ถูกพัฒนาขึ้นเพื่อใช้ในสถานที่และช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง⁷

ในการอธิบายตัวอย่างปฏิทินนิเวศกับความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม ผู้เขียนจะขอใช้ข้อมูลจากชุมชนพุ่มเมี่ยง ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี ซึ่งเป็นชุมชนกะเหรี่ยงโปว์ ที่ผู้เขียนเห็นว่าชุมชนพุ่มเมี่ยงยังมีวิถีชีวิตแบบพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติและมิวัณธรรมการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติในการดำรงชีวิตอยู่มาก

เด็กและเยาวชนกะเหรี่ยงช่วยกันเก็บหินมาทำฝายชะลอน้ำและทำเบตอนูรักษีสัตว์น้ำในห้วยพุ่มเมี่ยง
ที่มา: <https://web.codi.or.th/20220201-30783/>

⁵ Franco, F. M., Knudsen, M., & Hassan, N. H. (2022). Case Studies in Biocultural Diversity from Southeast Asia: Traditional Ecological Calendars, Folk Medicine and Folk Names. P. 2

⁶ ยศ สันตสมบัติ. มานุษยวิทยากับความหลากหลายทางชีวภาพและวัฒนธรรม (เสวนา), ใน โภมาตร จิ่งเสถียรทรัพย์, นฤพนธ์ ดั่งวงวิเศษ และอาทิตย์ เคนมี. (บรรณาธิการ). สืบทฤษฎี สาววิีคิด : การเดินทางของมานุษยวิทยา. หน้า 200

⁷ P. Bridgewater and ID. Rotherham. 2019. A critical perspective on the concept of biocultural diversity and its emerging role in nature and heritage conservation.

ตัวอย่างปฏิทินการปลูกพืชและการจับสัตว์ตามฤดูกาลของชุมชนพุ่มเมี่ยง												
ทรัพยากร	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
เกษตรกรรม												
1. พืชหลัก												
• มันสำปะหลัง	ช่วงเวลาเก็บเกี่ยวขึ้นอยู่กับช่วงที่ปลูก (ปลูกนานกว่า 1 ปี)											
• ข้าวโพด					โค	หว่าน					เก็บเกี่ยว	
• สับปะรด					เก็บเกี่ยว							
• ข้าวไร่						โค	หว่าน				เก็บเกี่ยว	คัดเมล็ด
2. พืชไร่หมุนเวียน												
• บวบหอม				โรย(ตาย)	ปลูก		เริ่มให้ผล					
• ฟักทอง					ปลูก				เก็บเกี่ยว			
• ผักหอม					ปลูก							เริ่มให้ผล
• ข้าวโพดพื้นบ้าน					ปลูก			เก็บเกี่ยว				
• ผักชีกะเหรียง					ปลูก		เก็บเกี่ยว					
• มะเขือเปราะ					ปลูก		เริ่มให้ผล					
3. พืชไร่ครัวเรือน												
• พริกชี้หนู	ให้ผลตลอดทั้งปี (เริ่มให้ผล 3 - 4 เดือนหลังเริ่มปลูก)											
• ถั่วปีพื้นบ้าน	ให้ผลตลอดทั้งปี (เริ่มให้ผล 1 เดือนหลังเริ่มปลูก)											
• หนาม	ให้ผลตลอดทั้งปี (เริ่มให้ผล 4 ปีหลังเริ่มปลูก)											
• ผักแพว	พืชล้มลุกอายุ 1 ปี											
• มะไฟ				ออกผล								
• ชะเอมเถา	ออกผล											
ของตามธรรมชาติ												
• ไม้ (หน่อไม้)	พบเยอะ (ฤดูหน่อไม้)											
• ผักกูด (ยอด)	ตลอดปี											
• กะทือเล็ก					ออกดอก						ผล	
• เห็ดโคน							ฤดูเก็บเห็ดโคน					
• ปลาบู่ในห้วย	น้ำน้อย											
• อึ่ง						ฤดูน้ำป่า						
						หลังฝนตกหนัก						

จากตารางจะเห็นได้ว่า ชาวพุ่มเมี่ยงมีการทำเกษตรกรรม 2 ระบบหลัก ๆ คือไร่หมุนเวียนแบบดั้งเดิมที่จะเริ่มปลูกพืชช่วงเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน จากนั้นจึงปลูกข้าวช่วงเดือนกรกฎาคม กับการทำเกษตรเชิงเดี่ยวที่มีช่วงเวลาในการปลูกและเก็บเกี่ยวแตกต่างจากระบบไร่หมุนเวียน และชุมชนพุ่มเมี่ยงเดิมเคยประสบปัญหาที่ดินที่คืนทำให้ชุมชนต้องวางแผนและบริหารจัดการการทำเกษตรทั้งสองระบบบนพื้นที่ดินเดียวกัน และนอกจากนี้ในระบบไร่หมุนเวียนยังจำเป็นต้องมีการพักฟื้นดินหรือปล่อยไร่ทิ้งให้ฟื้นสภาพตามธรรมชาติหรือที่เรียกว่าไร่ชากด้วย

ปัจจุบันชุมชนพุ่มเมี่ยงมีพืชที่เข้ามาจากภายนอกเป็นจำนวนมากทั้งที่ชุมชนใช้ประโยชน์และไม่ใช้ประโยชน์ การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของชุมชนพุ่มเมี่ยงส่งผลกระทบต่อความหลากหลายทางชีวภาพของชุมชน พืชสายพันธุ์ท้องถิ่นดั้งเดิม (หมายถึงพันธุ์พืชในช่วงก่อนที่จะมีการทำไร่เชิงเดี่ยวและปัญหาที่ดิน) บางชนิดก็สูญพันธุ์หรือสูญหายไปจากชุมชนเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศภายในชุมชน การทำไร่เชิงเดี่ยวที่มีการใช้สารเคมี การปลูกพืชชนิดเดียว (monocrop) ทำให้พืชบางชนิดไม่สามารถปรับตัวเข้ากับระบบนิเวศแบบใหม่ได้และสูญพันธุ์ไป แม้ว่าชาวบ้านจะมีความพยายามในการหาสายพันธุ์จากภายนอกมา

ทดแทนแต่ก็ไม่สามารถปรับตัวเข้ากับนิเวศของชุมชนได้ ดังเช่นสมาชิกชุมชนรายหนึ่งกล่าวถึง การหายไปของพันธุ์พืชท้องถิ่นชื่อว่า **ลองขุ่ย** (ภาษากะเหรี่ยง)

“เมื่อก่อนพืชชนิดนี้มีอยู่ในไร่มุมนเวียน แต่พอมีไร่เชิงเดี่ยวเข้ามา ก็ปลูกไม่โต ปลูกไปก็ตาย เคยมีการไปหาพันธุ์จากข้างนอกมาลองปลูกก็พบว่าปลูกขึ้นแต่ไม่ให้ ผลผลิต”

การสูญหายไปของลองขุ่ยเท่ากับเป็นการสูญหายขององค์ความรู้เกี่ยวกับสายพันธุ์ ดังกล่าว ตั้งแต่การปลูก การดูแล การเก็บเกี่ยว วัฒนธรรมการใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เพราะเมื่อลองขุ่ยหายไปจากชุมชน สมาชิกชุมชนมองว่าไม่มีเหตุผลจำเป็นในการส่งต่อข้อมูล เกี่ยวกับพันธุ์พืชดังกล่าวไปยังคนรุ่นใหม่ในชุมชนเพราะถึงอย่างไรก็ไม่มีลองขุ่ยอยู่ในชุมชนอีกต่อไปแล้ว

ในขณะที่พืชหลายชนิดหายไปจากชุมชน ชุมชนพุกเมียงก็มีพันธุ์พืชจำนวนมากจาก ภายนอกเข้ามาด้วย ตัวอย่างเช่น มะเขือเทศเจ้าพระยา กาแฟ พริกไทย ฝรั่ง ส้ม กล้วย กล้วยไม้ การเปลี่ยนแปลงความหลากหลายทางชีวภาพทั้งพืชที่ปลูกเพื่อรับประทานในครัวเรือนและพืชที่ ปลูกเพื่อประโยชน์ด้านเศรษฐกิจแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อมของชุมชน การที่ชุมชนมีปฏิสัมพันธ์กับคนภายนอกมากขึ้นจากเดิมใน อดีตทำให้ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วย สมาชิกชุมชนหลายครัวเรือนหันมาบริโภคอาหาร เหมือนคนภายนอก วัฒนธรรมอาหารมีการปรับเปลี่ยนตามการเข้าถึงวัตถุดิบ โดยเฉพาะสินค้า ที่มาจากตลาดและรถพุ่มพวงที่เป็นแหล่งอาหารจากภายนอก เช่น เนื้อสัตว์ ผัก ผลไม้ และ สินค้าแปรรูป ตลอดจนโครงการต่าง ๆ ที่เข้ามาในช่วงที่ชุมชนมีความขัดแย้งกับหน่วยงานรัฐ เช่น พันธุ์กล้าไม้ต่าง ๆ สำหรับนำมาปลูก ทั้งไม้ผลและไม้ยืนต้นเศรษฐกิจ เป็นต้น

การศึกษาเกี่ยวกับปฏิทินนิเวศเพื่อแสดงให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพและ วัฒนธรรมนั้นไม่จำเป็นที่จะต้องจำกัดอยู่แค่ในชุมชนเกษตรกรรมเท่านั้น ตัวอย่างเช่นในตาราง ปฏิทินนิเวศของพุกเมียงที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนก็ไม่ได้มีกิจกรรมหรือวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับระบบ นิเวศและการทำเกษตรกรรมเพียงอย่างเดียว ชุมชนพุกเมียงยังมีช่วงฤดูเก็บเห็ด หาของป่า จับ ปลา และสัตว์อื่น ๆ ด้วย การศึกษาในชุมชนที่ไม่ใช่ชุมชนเกษตรกรรม เช่น ในกรณีชุมชนที่ทำ ประมงเป็นหลักอาจศึกษาได้จากทรัพยากรสัตว์น้ำที่หาได้ในแต่ละช่วงเวลา แหล่งที่จับ การใช้ ประโยชน์ที่แตกต่างกันตามสายพันธุ์ที่จับได้ เป็นต้น

รูปภาพที่ 1 ภาพความหลากหลายของสัตว์น้ำที่ชาวมอแกนบ้านทับตะวันหาได้จากการทำประมงชายหาดบริเวณพื้นที่ชุมชน วันที่ 16 มิถุนายน 2565 สมาชิกชุมชนระบุว่าสัตว์ชนิดต่าง ๆ ที่อยู่ในภาพมีแหล่งที่อยู่ต่างกัน ปลาจุก (ปลาไหลมอเรย์) อาศัยหลบอยู่แต่ในซอกหิน หมึกไววาย (หมึกสาย) จะอยู่บนพื้นทรายหินปะการัง ความแตกต่างของคุณลักษณะของสัตว์ยังเชื่อมโยงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมโดยเฉพาะเครื่องมือที่ใช้จับและการจัดการกับทรัพยากรนั้นต่อไปอย่างการจับสัตว์บางชนิดที่สามารถทำอันตรายต่อมนุษย์ได้เช่นการกัดหรือโดนเงี่ยงตำ การปรุงอาหารที่รสชาติและเทคนิคการทำของปลาแต่ละชนิดต่างกัน การจำหน่ายที่พิจารณาโดยระบบเศรษฐกิจและความนิยมของสายพันธุ์นั้นในตลาด การแปรรูป และฤดูกาลของปลาแต่ละชนิดที่มีแตกต่างกันออกไปซึ่งส่งผลต่อปริมาณในแต่ละช่วง ดังเช่น หมึกไววายที่มีน้อยในช่วงเดือนมิถุนายนจึงจับได้แค่เพียงไม่กี่ตัวเท่านั้น

กิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์โดยเฉพาะในชุมชนที่มีการพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับระบบฤดูกาลและคุณสมบัติของสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ (Non-human) เช่น ลม ฝน พายุ ช่วงเวลาในการออกผลของพืชกลุ่มที่ให้ผลผลิตตามฤดูกาล ช่วงเวลาที่เหมาะสมในการทำเกษตรกรรมของพืชบางชนิด หรือแม้แต่ภัยธรรมชาติที่อาจส่งผลกระทบต่อการทำเกษตรกรรม เช่น คัดรูกษิระบาดในแต่ละฤดูกาลที่แตกต่างกัน ฤดูฝนที่มักมีน้ำป่าไหลหลาก ภัยแล้งที่ช่วงฝนทิ้งห่าง เป็นต้น ประสบการณ์ของมนุษย์ที่สังเกตสิ่งต่าง ๆ รอบตัวพัฒนาเป็นภูมิปัญญาที่ส่งต่อจากรุ่นสู่รุ่นและกลายเป็นส่วนหนึ่งของแบบแผนวิถีชีวิตที่กำหนดกิจกรรมต่าง ๆ ของมนุษย์ในแต่ละช่วงเวลา องค์ความรู้ท้องถิ่นไม่ได้จำกัดอยู่แค่กับทรัพยากรชีวภาพหรือระบบนิเวศแบบดั้งเดิมในพื้นที่เท่านั้นแต่ยังรวมถึงสิ่งที่เข้ามาใหม่และผู้คนในพื้นที่ได้

สั่งสมประสบการณ์จากการมีปฏิสัมพันธ์กับทรัพยากรดังกล่าวและเกิดเป็นองค์ความรู้เกี่ยวกับทรัพยากรนั้น ๆ

การทำความเข้าใจปฏิทินนิเวศของแต่ละชุมชนจะช่วยให้เข้าใจทรัพยากรของชุมชนและแสดงให้เห็นว่าในแต่ละช่วงเวลาในรอบปี กิจกรรมของมนุษย์มีองค์ประกอบอื่นใดบ้างที่เข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้อง การระบุรายละเอียดกิจกรรม ทรัพยากรในแต่ละช่วงเวลาและสถานที่จะช่วยให้เห็นถึงองค์ประกอบอื่น ๆ ที่อาจเป็นได้ทั้งมนุษย์และสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ที่เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตผู้คนในสังคมนั้น ๆ ได้ง่ายขึ้น

ผู้เขียน

ธนพล เลิศเกียรติดำรงค์ นักวิจัย ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

บรรณานุกรม

- Agnoletti, M., & Rotherham, I. D. (2015). Landscape and biocultural diversity. *Biodiversity and Conservation*, 24(13), 3155-3165.
- Franco, F. M., Knudsen, M., & Hassan, N. H. (2022). Case Studies in Biocultural Diversity from Southeast Asia: Traditional Ecological Calendars, Folk Medicine and Folk Names.
- Iskandar, J., & Iskandar, B. S. (2022). The Sundanese traditional ecological calendar and socio-cultural changes: case study from Rancakalong of West Java, Indonesia. In *Case Studies in Biocultural Diversity from Southeast Asia* (pp. 79-103). Springer, Singapore.
- โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์, นฤพนธ์ ดั่งวิเศษ และอาทิตย์ เคนมี. (บรรณาธิการ). 2564. สืบทฤษฎีสาววิธึคิด: การเดินทางของมานุษยวิทยา. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.
- ธรรมบุญ เต็มไชย และคณะ. (2559). การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างชีพลัษณัและสภาพภูมิอากาศของพรรณไม้ในแปลงตัวอย่างถาวรป่าเต็งรังผสมสนสองใบในอุทยานแห่งชาติพุเตย จังหวัดสุพรรณบุรี
- วรวิทย์ นพแก้ว และคณะ. (2563). แนวทางการจัดการเขตพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และการฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านภูเหม็น ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร

ภาคผนวก

ปฏิทินการทำไร้หมุนเวียนแบบดั้งเดิมของชุมชนกะเหรี่ยงโปว์บ้านพุ่มยั้ง
ตารางที่ 1 ปฏิทินวิถีชีวิตวัฒนธรรมไร้หมุนเวียนของชุมชนพุ่มยั้ง^๘

ปฏิทินนิเวศแบบดั้งเดิมของชุมชนพุ่มยั้งในช่วงที่ยังทำเกษตรกรรมแบบไร้หมุนเวียน		
เดือน	กิจกรรม	ประเพณี
มกราคม	เก็บเมล็ดพันธุ์ ในช่วงหลังเกี่ยวข้าว สมาชิก ชุมชนจะคัดเลือกเมล็ดพันธุ์ที่อยู่ ในไร่ข้าวเพื่อเก็บไว้เพาะปลูกใน รอบต่อไป	ตำข้าวใหม่ เจ้าของไร่จะนำข้าวเปลือกมาตำเพื่อเป็นการ เรียกขวัญข้าว และนำแกลบข้าวไปโรยให้ พญาปลวกกินเนื่องจากเชื่อว่าปลวกเคยเป็น เจดีย์มาก่อน การให้แกลบจึงเป็นเหมือน การทำบุญ เปรียบดังกองข้าวที่จะขยาย เหมือนกับจอมปลวก กินข้าวใหม่ เป็นการขอบคุณแก่สิ่งที่ทำให้มีข้าวกิน โดย ให้ผู้อาวุโสหรือเจ้าวัดมาทำพิธี นำข้าว ข้าว เหนียว และพืชผักที่ปลูกในไร่มาประกอบ อาหาร นำข้าวและแกงมาয়ারวมกันและเอา ไปให้เครื่องใช้ในครัวต่าง ๆ ตลอดจนถึงข้าว และบ้านเพื่อถือว่าได้กินข้าวก่อน และเป็น การขอโหลิกรรมกับสัตว์ที่ตายในไร่จาก การเผาไร่
กุมภาพันธ์	ช่วงว่างเว้นจากการทำไร่ข้าว ผู้หญิงจะทอผ้าเพื่อนำไปทำเสื้อ ผ้าถุง ย่าม ผ้าห่ม ส่วนผู้ชายจะ สานโงวไม้ไผ่เพื่อใช้เก็บของและใช้ เก็บพืชผลทางการเกษตร	ทำบุญเจดีย์ ทำบุญในช่วงขึ้น 15 ค่ำเดือน 3 โดยมีการ เวียนเทียนที่เจดีย์ 3 วัน 3 คืน เพื่อเป็นการ ล้างบาป และนำอาหารไปไหว้ที่เจดีย์ โดยมี ของต้องห้ามในการไหว้ เช่น เนื้อ หมู ไก่ และสิ่งอบายมุขต่าง ๆ เช่น เหล้า เข้ามาใน พิธี
มีนาคม	เตรียมพื้นที่และฟันไร่ ช่วงเวลาที่เตรียมพื้นที่ทำไร่ข้าว และไร้หมุนเวียน ห่าน้ำผึ้งและขี้ผึ้ง	ขี้ผึ้งสัมพันธ์กับพิธีกรรมและความรู้เรื่อง สมุนไพรและยาพื้นบ้าน ชาวกะเหรี่ยงเชื่อว่า ต้องใช้ขี้ผึ้งธรรมชาติเท่านั้นเพราะรักษาโรค

^๘ วรวิทย์ นพแก้ว และคณะ. (2563). แนวทางการจัดการเขตพื้นที่ทำกิน ที่อยู่อาศัย และการฟื้นฟูวิถีชีวิตวัฒนธรรมของ
กลุ่มชาติพันธุ์กะเหรี่ยงบ้านภูเหม็น ตำบลทองหลาง อำเภอห้วยคต จังหวัดอุทัยธานี. หน้า 110-117.

ปฏิทินนิเวศแบบดั้งเดิมของชุมชนพุ่มยี่งอในช่วงที่ยังทำเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน		
เดือน	กิจกรรม	ประเพณี
	ผู้ชายจะหาผึ้งเพื่อนำขี้ผึ้งมาทำเทียนและน้ำผึ้งสำหรับเป็นอาหารและยา	ได้ หากใช้เทียนไขจะรักษาไม่หายและเป็นบาปต่อคนทำพิธีและสมาชิกคนอื่น ๆ
เมษายน	เผาไร่ ไร่ไร่ หลังจากต้นไม้ที่ฟันถูกวางทิ้งไว้จนแห้งดีแล้วก็จะมีการเผาไร่ หลังเผาจะมีการปักตะไคร้ภายในไร่ เนื่องจากชุมชนถือว่าหากมีฟ้าผ่าในไร่ที่ไม่ได้ปลูกตะไคร้ก็จะไม่สามารถทำอะไรในแปลงนั้นได้	พิบือโย การเรียกขวัญพระแม่โพสพ พิบือโย หมายถึงข้าวรวงสุดท้ายที่เจ้าของไร่จะเกี่ยวและหอบกลับมาเป็นคนสุดท้าย หรือเป็นคนสุดท้ายที่จะเดินออกจากไร่ รวงข้าวนี้จะไม่ทุบแต่เก็บไว้ในกองข้าวเปลือก จากนั้นจะมีการเรียกขวัญข้าวและทำการเก็บพิบือโยไว้ เชื่อว่าจะช่วยให้มีข้าวเพียงพอต่อการรับประทานตลอดทั้งปี การทำบุญเจดีย์ ตรงกับ 15 ค่ำเดือน 5 ของทุกปี ถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของชาวกะเหรี่ยง มีการเวียนเทียนรอบเจดีย์ 3 วัน 3 คืน ช่วงนี้ชาวกะเหรี่ยงจะนำผ้ามาตาก เพราะเชื่อว่าเมื่อเทวดามองลงมาจะเห็นผ้าที่ตากและเข้าใจว่ายังมีชาวกะเหรี่ยงอยู่อาศัยในพื้นที่นี้และจะให้พรกับเจ้าของผ้า การส่งโพงกุง แต่ละบ้านนำข้าวสวย ผลไม้ พริก บุหรี่ หมากพลูมารวมกันใส่ไว้ในกระทงไม้ไผ่สาน ทำพิธีไหว้ และนำไปวางไว้นอกเขตหมู่บ้าน ถือว่าเป็นการส่งสัมภเวสีหรือสัตว์เดรัจฉานกินจะได้ไม่มาก่อความในหมู่บ้าน
พฤษภาคม	ปลูกพืชไร่ เริ่มถอนหญ้าในไร่เพื่อเตรียมปลูกข้าว และเริ่มปลูกพืชในไร่ต่าง ๆ เช่น พริก แตง ผัก เผือก มะเขือ	
มิถุนายน	ลงแขกปลูกข้าว	เจ้าของทำพิธีเรียกขวัญข้าว นำเสียมที่ทำด้วยไผ่ยาวมาปักไว้ในไร่ นำพันธุ์ข้าวมาวาง

ปฏิทินนิเวศแบบดั้งเดิมของชุมชนมุเมียงในช่วงที่ยังทำเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน		
เดือน	กิจกรรม	ประเพณี
	ช่วงเวลาปลูกข้าวขึ้นอยู่กับ ช่วงเวลาในการเข้าฤดูฝน ซึ่งอาจ เริ่มในช่วงเดือนถัดไปได้หากฝน มาช้า	ใกล้กับเสียม จุดเทียนและพรมข้าวและเสียม ด้วยน้ำมัน เมื่อเทียนดับเจ้าของไร่จะเป็น คนเริ่มปลูกจากนั้นตามด้วยคนอื่น ๆ ที่มา ช่วยกันปลูก
กรกฎาคม	หาฟืน ส่วนใหญ่ผู้หญิงจะเป็นคนหา ลงแขกปลูกข้าว เก็บผลผลิตในไร่ พืชบางชนิดเริ่มให้ผลผลิตเร็ว	บักสะเด็งในไร่ข้าว เมื่อต้นข้าวออกได้ระยะเวลาหนึ่งจะบักสะเด็ง ในไร่ข้าวเพื่อเป็นการปกป้องรักษาข้าว บักสะเด็งในลำห้วย เป็นการทำพิธีขอมาพระแม่คงคาและพระ แม่ธรณีให้ฝนตกตามฤดูกาล
สิงหาคม	ลงแขกปลูกข้าว กรณีทีในปีนั้นฝนมาช้าหรือ สมาชิกชุมชนเตรียมพื้นที่ช้า	
กันยายน / ตุลาคม	ถอนหญ้าในไร่ข้าว เก็บผลผลิตในไร่ หาเห็ดและหน่อไม้ ระหว่างรอผลผลิต ช่วงนี้สมาชิก ชุมชนจะหาเห็ดและหน่อไม้ เนื่องจากเป็นช่วงเวลาว่างจาก การทำไร่และมีเห็ดมาก	
พฤศจิกายน	เกี่ยวข้าว เกี่ยวข้าวและเก็บผลผลิตในไร่	พิธีเกี่ยวข้าว เจ้าของจะเกี่ยวก่อน ระหว่างเกี่ยวจะเรียก ขวัญพระแม่โพสพ จากนั้นจะให้คนอื่นช่วย เก็บเกี่ยวได้ โดยจะต้องเก็บเกี่ยวก่อนเที่ยง เพื่อที่ช่วงบ่ายจะได้นำข้าวมาตากแดด แล้ว จึงห่อข้าวกลับ โดยเจ้าของจะเป็นคนเกี่ยว คนแรกและคนสุดท้ายในแต่ละวัน ข้าวที่ หอบมาหอบสุดท้ายจะนำฟิบิโย(ข้าวรวง สุดท้าย)ติดตามด้วย ลอยกระทง โดยจะช่วยกันทำกระทงจากกาบกล้วยและ เหลาไม้ไผ่เสียบคล้ายแพ กระทงของชาว

ปฏิทินนิเวศแบบดั้งเดิมของชุมชนพุ่มยี่งในชว่งที่ยังทำเกษตรกรรมแบบไร่หมุนเวียน		
เดือน	กิจกรรม	ประเพณี
		พุ่มยี่งจะนำข้าว พริก ดอกไม้ใส่ในกระทง จากนั้นให้ผู้สูงอายุจะทำพิธีและนำเทียนไปปักไว้ที่กระทง พรหมด้วยน้ำขมิ้น และนำมาลอยพร้อมกัน เป็นการขอขมาพระแม่คงคา และพระแม่ธรณี
ธันวาคม	เอาข้าวขึ้นยุ้ง หลังจากเก็บเกี่ยวข้าวไร่และ ผลผลิตอื่น จะนำข้าวขึ้นยุ้ง และ ถือว่าสิ้นสุดฤดูกาลทำ เกษตรกรรมไร่หมุนเวียนในรอบปี นั้น	